

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті визначені основні напрями, методи і форми роботи з батьками наркозалежних підлітків.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, наркозалежні підлітки.

Аннотация. В статье определены основные направления, методы и формы работы с родителями наркозависимых подростков.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа, наркозависимые подростки.

Annotation. In the article by the theoretical analysis of scientific literature and experience of socially-pedagogical activity in relation to overcoming of the negative phenomena in child's and youth environment certain basic directions, methods and forms of work with the parents of narcodependent teenagers.

Key words: narcodependent youth, social-pedagogical work with parents.

Уже кілька років поспіль для України актуальною залишається проблема наркотичної залежності молоді. З кожним роком вона набирає нових обертів, приймає нові форми, породжує нові тенденції, однією з яких є поширення перших наркотичних спроб серед підлітків 11 – 12 років. Статистичні дані про рівень і динаміку різних видів залежності відображають лише зовнішні тенденції цього небезпечного явища. Є підстави вважати, що кількість споживачів наркотичних засобів у 10 – 15 разів більша, ніж за офіційними даними.

Наркотизації молоді активно сприяють такі негативні фактори як соціально-економічна і політична ситуація та нестабільність у суспільстві, різке розшарування і неблагополуччя у сім'ях, недоліки в організації навчально-виховного процесу у закладах освіти, вплив ЗМІ, що створює підґрунтя для соціалізації підлітків в умовах знецінення загальнолюдських принципів моралі як у найближчому оточенні, так і в макросередовищі в цілому. Через вживання підлітками психоактивних речовин страждають не тільки вони, але і їх сім'ї. Стрес, біль, почуття сорому, провини – те, що почувають батьки наркозалежних підлітків. Водночас, одним із найвагоміших факторів формування наркозалежності особистості у підлітковому віці є неблагополуччя у сім'ях, а неблагополучні сім'ї (в тому числі і потенційно неблагополучні) є безпосереднім об'єктом професійної діяльності соціального педагога.

Проблемі соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім'єю присвячені роботи О. Вакуленко, І. Григи, І. Зверевої, І. Козубовської, В. Оржеховської, І. Трубавіної, Ж. Шимкене, Т. Семігіної та ін. Певний досвід роботи в цьому напрямі вже мають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах неповнолітніх, спеціалізовані заклади, громадські організації, які працюють у сфері профілактики наркоманії, оскільки Україна визнає соціально-педагогічну роботу з сім'ями хворих на алкоголізм і наркоманію державною проблемою. Проте питання роботи соціальних педагогів з батьками наркозалежних підлітків досліджено недостатньо, що і визначило напрям наших наукових пошуків.

Мета даної статті – окреслити напрями і зміст соціально-педагогічної роботи з батьками таких підлітків.

Серед умов виховання у сім'ї наркотизації підлітків активно сприяють такі негативні фактори як конфліктність стосунків (між батьками, між батьками і дітьми, між батьками і прабатьками), авторитарність або гіперопіка у ставленні до дітей, постійна зайнятість

одного з батьків (відрадження, трудова завантаженість), неповнота сім'ї, наявність єдиної дитини у сім'ї, серйозні помилки у вихованні, низький рівень загальної і педагогічної культури батьків, знецінення загальнолюдських моральних цінностей (насамперед, аморальний спосіб життя). Тому соціально-педагогічну роботу з наркозалежними підлітками обов'язково слід здійснювати в системі загальної роботи з сім'єю, і в першу чергу, з батьками.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що соціально-педагогічна робота з наркозалежними підлітками та їх батьками має певні особливості і здійснюється за такими основними напрямками: діагностичний, профілактичний та реабілітаційний.

Діагностична робота передбачає попереднє виявлення об'єктів роботи, ознайомлення з ними, визначення мети, завдань, методів діагностики, побудови висновків, щоб розпочати відповідну роботу. До групи методів діагностики відносяться методи збору інформації шляхом опитування, експертних оцінок, анкетування, методики дослідження індивідуально-типологічних особливостей особистості тощо. Перше, що потрібно зробити, це виявити об'єкти соціально-педагогічної роботи, а саме, підлітків, схильних до вживання наркотичних речовин, та тих, які вже мають досвід їх вживання і їх сім'ї. Важливо дослідити акцентуації характеру дитини, щоб в подальшому передбачити її схильності, а також вивчити виховний потенціал сім'ї підлітка: стиль стосунків в сім'ї, стилі виховання в сім'ї, ставлення батьків до дітей, рівень педагогічної культури батьків, змістовність спілкування дорослих і дітей. Це допоможе зрозуміти місце дитини в сім'ї, індивідуальну соціальну ситуацію її розвитку. Також необхідно провести діагностику індивідуально-типологічних особливостей особистості підлітка, його емоційно-вольової сфери, рівня самооцінки та рівня домагань.

Метою профілактичної діяльності є створення передумов для формування законослухняної, високоморальної поведінки особистості. Перш за все потрібно проводити профілактичну роботу серед дітей та підлітків. Така робота може проводитись через первинну, вторинну та третинну профілактику.

Профілактична діяльність включає чотири етапи:

1) початковий (встановлення контакту і налагодження стосунків з підлітками, які схильні до вживання наркотичних речовин та їх батьками);

2) головний (передбачає виявлення факторів, які впливають на особистість підлітка, через що він може почати вживати психоактивні речовини, а також просвітницьку роботу з батьками щодо вікових особливостей підлітка, факторів, що стимулюють до формування негативної поведінки, про вплив психоактивних речовин на організм підлітка);

3) спільне планування і організація змістовного дозвілля сім'ї (екскурсії, зустрічі, подорожі, перегляд і обговорення кіно- і телепередач, створення об'єднань сімей), що передбачає запобігання та впливу негативних факторів на сім'ю та підлітка;

4) завершальний (підведення підсумків та визначення подальших життєвих планів сім'ї).

Одним із шляхів профілактики наркоманії в сім'ї повинна стати оперативна антинаркотична просвіта батьків в школах і дошкільних закладах. З цією метою необхідно проводити тематичні батьківські збори та інші форми роботи, а в окремих випадках — індивідуальні бесіди на відповідні теми, поширювати науково-популярну літературу. Слід враховувати, що антинаркотична просвіта лише тоді призведе до бажаних результатів, коли буде спиратись на наукові знання про наркоманію як соціальну хворобу, на знання її медико-біологічних, психологічних і соціально-педагогічних аспектів, мати адресний характер.

Вирішальним фактором профілактики наркоманії серед підлітків повинен стати здоровий морально-психологічний клімат в сім'ї, увага до фізичного виховання в сім'ї, спокійне доброзичливе ставлення з боку батьків до дітей та багато інших загальнопедагогічних принципів. Формування здорового способу життя дитини, її соціалізація включає також і нормальні сексуальні стосунки між батьками, що складають

в комплексі з іншими компонентами здорового психологічну атмосферу в сім'ї. Важливим є усвідомлення батьками життєвого оптимізму, віри у свої сили, формування звички активного змістовного сімейного дозвілля, пробудження інтересу до духовних цінностей, запобігання конфліктам між подружжям.

Крім того слід зазначити, що необхідні пункти анонімного консультування населення з питань наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, де повинні працювати психологи, педагоги, лікарі-наркологи, юристи.

У соціально-педагогічну роботу повинно входити консультування батьків підлітків з питань дії психоактивних речовин на організм, проблем екології, біофізіологічних, психологічних і навколишніх факторів ризику виникнення наркоманії у конкретного підлітка в конкретній сім'ї, пошук рекомендацій антинаркотичних альтернатив для підлітків та їх батьків, консультації щодо здорового способу життя і загального оздоровлення.

Ефективним є використання різноманітних форм роботи з батьками щодо профілактики адиктивної поведінки підлітка. Це, насамперед, тематичні батьківські збори, колективні та індивідуальні бесіди, спеціальні зустрічі з фахівцями медичних та правоохоронних органів, загальношкільні батьківські конференції, диспути, обговорення реальних ситуацій наркотизації на основі результатів психолого-педагогічної діагностики стилю взаємин в сім'ї, емоційного контакту з батьками, проведення соціально-педагогічних тренінгів щодо профілактики конфліктності у батьківсько-дитячих стосунках. Така робота повинна здійснюватись паралельно з відповідною профілактичною роботою з дітьми.

Важливим напрямом соціально-педагогічної роботи з батьками наркозалежних підлітків є педагогічна реабілітація. До завдань реабілітації входять: вияв причин деформації у розвитку підлітків; пошук засобів і способів усунення причин цих деформацій; оптимізація умов життя, навчання і виховання; побудова адекватного процесу виховання підлітка; своєчасний вияв дітей групи ризику; оздоровлення внутрішнього світу цих дітей; надання допомоги як підліткам, так і їх батькам через реалізацію реабілітаційних та корекційно-розвивальних програм.

Особи, що знаходяться в близьких стосунках із залежною особою, а це є, в першу чергу, батьки, своїм зовнішнім виглядом, поведінкою істотно впливають на характер цього стану. Головне в тому, що вони отримують статус осіб взаємозалежних, тобто осіб, які знімають з хворого і перекидають на себе значну частину наслідків хвороби, але водночас мають низький рівень знань про залежність. Це є основою напружених стосунків з наркозалежною особою. Тому необхідно надавати інформаційну допомогу на цю тему, що дозволить уникнути взаємозалежності.

У реабілітаційній роботі з батьками використовують такі форми роботи як групи підтримки для сімей залежних осіб, сімейне консультування (консультативні пункти), Телефон довіри, клуби („Анонімні наркомани”).

Наркоманія веде за собою не тільки проблеми зі здоров'ям, але й кримінальні проблеми. У зв'язку з цим використовуються такі форми роботи, мета яких є формування правової культури підлітків та їх батьків, пошук оптимальних шляхів для подолання наслідків правопорушення щодо всіх тих, хто від нього постраждав. Однією із форм такої роботи є сімейні групові наради [2].

Щодо методів роботи, то ефективними є методи перенавчання, реконструкції, переключення, переконання та прикладу. Метод перенавчання спирається на метод переконання і закріплює його результати, спрямований на ліквідацію негативних звичок, відучування від негативних дій та привчання до інших форм поведінки, вироблення позитивних звичок. Відучування здійснюється через заборону та контроль за діями. Водночас слід дотримуватися певних умов, а саме: не можна нав'язувати свою волю та думку як найправильнішу та найвірнішу, постійно вказувати підлітку на один і той же недолік, оскільки це може викликати протилежну реакцію або нервовий зрив; не можна

вимагати миттєвої відмови від поганої звички; необхідно створити чіткий режим, демонструвати позитивні приклади, давати поради щодо поведінки у конкретних ситуаціях; привчання вимагає послідовності та систематичності дій, дисципліни та самодисципліни, авторитету та особистого прикладу батьків і педагогів.

Метод реконструкції означає відбудову усього цінного, позитивного, що було і є в характері та поведінці підлітка. Цей метод застосував та обґрунтував А.С. Макаренко. Треба знайти точку опору в душі вихованця, яка стане вихідним пунктом у перевихованні. Позитивні якості інтенсивно підтримуються, а негативні - критикуються. Етапи „реконструкції” наступні: вивчення особистості підлітка з метою визначення перспектив майбутнього розвитку; актуалізація та поновлення позитивних якостей, які досі не були потрібними (створення виховних ситуацій, вправи тощо); формування тих позитивних якостей, які швидко та легко з’єднуються з ведучими позитивними якостями; подолання опору підлітка виховному впливу, створення режиму, організація середовища та життєдіяльності підлітка таким чином, щоб не залишилось часу на погані вчинки [7; 15].

Сутність методу переключення полягає в тому, що зона активності підлітка переводиться у соціально значущу сферу діяльності на основі використання тих позитивних якостей, які є у підлітка. Метод переключення є ефективним за таких умов: у процесі спілкування використання поваги до підлітка; вивчення особистості підлітка, особливостей відносин у колективі, громадської думки; постійного контролю за діями підлітка, врахування конкретних обставин життя та діяльності підлітків.

Досить дієвою у роботі з батьками наркозалежних підлітків є методика опрацювання життєвих ситуацій. Основна мета даної методики – набуття батьками досвіду у вирішенні типових життєвих ситуацій, пов’язаних з негативними явищами у підлітковому та молодіжному середовищі. Обов’язковою умовою комплектації групи є наявність у певної частини батьків відповідного життєвого досвіду, особистої причетності до проблеми наркоманії. Заняття проводяться у вигляді рольових ігор, дискусій, обговорень, узагальнення ефективних моделей поведінки. Під час практичного „проживання” конкретних ситуацій батьки приходять до власних рішень. Важливо, щоб вони зрозуміли: не існує єдиного правильного вирішення життєвої ситуації. До участі у роботі доцільно також запросити волонтерів з числа підлітків для кращого донесення до батьків почуттів, поглядів молоді. Їхнє завдання – реалістично грати ролі своїх персонажів, що допоможе батькам краще зрозуміти своїх дітей і разом з ними знайти шляхи вирішення проблеми у кожній життєвій ситуації. Під час опрацювання батьками життєвих ситуацій слід звернути їх увагу як на допомогу родичів, друзів, вчителів у вирішенні складної сімейної проблеми, так і на кваліфіковану допомогу психолога, нарколога, спеціалістів центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, служб у справах неповнолітніх, фахівців громадських організацій, які працюють у сфері профілактики наркоманії. Тому важливо залучати до цієї роботи також висококваліфікованих спеціалістів, добирати рекламно-інформаційні матеріали, де чітко вказано, куди і до кого можна звернутись за допомогою у своєму місті, районі, області, регіоні.

Отже, соціально-педагогічна робота з батьками наркозалежних підлітків повинна мати системний і поетапний характер, передбачати різні форми і методи роботи, які б допомогли батькам усвідомити власну причетність до негативного впливу на виховання своїх дітей, дізнатись про особливості становлення особистості своїх дітей у підлітковому віці, познайомитися з науковою інформацією про наркотичні речовини, симптоми вживання та негативний вплив на організм цих речовин, а також набути вмінь адекватно реагувати на прояви цієї хвороби у власних дітей.

Література

1. *Оржеховська В.М.* Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посіб. – К., 1996. – 352 с.

2. Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій / За заг. ред. І.Д. Зверєвої. – К., 2003. – 86 с.
3. Соціальна робота в Україні / За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2003. – 233 с.
4. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – 364 с.
5. Соціальні служби – родині. Розвиток нових підходів в Україні (перевидання) / За ред. І.М. Григи, Т.В. Семигіної. – К., 2003. – 128 с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи / За ред. А.Й. Капської. – К.: УДЦССМ, 2000. – 372 с.
7. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: Навч. посіб. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
8. Шимкене Ж. Робочий матеріал семінару ДХФ „Усвідомлене батьківство: досвід, проблеми, перспективи”. – К., 2001. – 14 с.

УДК 364.442.2

Н.П. Королюк

ЗМІСТ ТА РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ: ДОСВІД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація: У статті зроблено практичний аналіз роботи Волинського обласного центру соціально-психологічної допомоги.

Ключові слова: соціальна робота, надання допомоги, сім'я, жінки, захист, соціальні послуги.

Аннотация: В статье проведен практический анализ работы Волинского областного центра социально-психологической помощи.

Ключевые слова: социальная работа, оказание помощи, семья, женщины, защита, социальные услуги.

Annotation: The practical analyze of work of Volyn regional center in socially-psychological help is made. The efficiency of existence of such institutions is marked.

Key words: the social work, to give help, family, women, defence, social services, crisis, reasons, problems.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень. За останні кілька років Україна доклала багато зусиль для раціоналізації системи соціального захисту населення. Певних успіхів досягнуто у реформуванні системи соціального страхування та соціальної допомоги, у той час як система соціальних послуг залишалася, в основному, без змін.

Вирішення соціальних проблем через надання соціальних послуг є складною справою, яка вимагає наявності значних людських ресурсів, тривалого часу, плідних технологій та бажання клієнта. Прогрес має позитивний результат лише тоді, коли він здійснюється крок за кроком, шляхом поступових змін на краще.

Соціальне обслуговування розглядається як один з напрямів соціальної роботи і визначається як робота, спрямована на задоволення потреб, які виникають у процесі життєдіяльності, що забезпечує гармонійний розвиток особистості шляхом надання соціальної допомоги і різноманітних соціальних послуг [2; 3].